

© **Тетяна Кузнець**
докторка історичних наук,
професорка Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
Умань, Україна
E-mail: tetiana.kuznets@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>

ДЕВІАНТНІСТЬ У РОДИННИХ СТОСУНКАХ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КИЇВСЬКИХ ГУБЕРНСЬКИХ ГАЗЕТ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Систематизовано виявлену в київських газетах «Заря», «Киевское слово», «Киевлянин» інформацію про негативні типи девіантної поведінки в родинах Уманського повіту, який і за величиною площі, і за густотою населення був одним із найбільших серед дванадцяти повітів Київської губернії. З 1883 до 1912 року в зазначених газетах опубліковано шістнадцять повідомлень про жорстоке ставлення членів родин один до одного, побиття, насильство в сім'ях. Тональність газетних публікацій дала підстави стверджувати, що такі вияви девіантної поведінки були частиною повсякденності і про них повідомлялось як про звичні явища буденності. Це ламає стереотипи про патріархальність родин, про релігійність населення і слідування християнським заповідям, доповнює уявлення про суспільну мораль. Якщо брати до уваги, що родина є осередком суспільства, то сімейно-родинні стосунки, певною мірою, характеризують суспільні відносини загалом. На основі систематизованої інформації зроблено висновок про те, що розміщення на шпальтах газет повідомлень про девіації в родинах було одним із виявів втручання держави в особисте життя та міжособистісні стосунки. З іншого боку, поширення газетами інформації про насильство, убивства, п'янство, як причину протизаконних вчинків, мало на меті формування суспільної думки щодо осудження негативних типів девіантної поведінки. І хоч у публікаціях відсутні будь-які оцінки повідомлених подій, все ж доцільність поширення інформації про жорстокість та насильство може бути пояснена прагненням привернути увагу до таких граней суспільного буття. Представлений у статті матеріал доповнює уявлення про побут, сімейні стосунки, рівень добробуту та матеріального забезпечення сільського населення. Мікроісторичний підхід забезпечив деталізацію у висвітленні задекларованої теми, що сприяє накопиченню емпіричного матеріалу з локальної історії та історії повсякдення.

Ключові слова: київська губернська преса, «Заря», «Киевское слово», «Киевлянин», Уманський повіт, повсякденність.

© **Tetiana Kuznets**
Doctor of Historical Sciences,
Professor of Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University,
Uman, Ukraine
E-mail: tetiana.kuznets@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>

DEVIANTNESS IN FAMILY RELATIONSHIPS IN THE CONTEXT OF EVERYDAY HISTORY (ON THE MATERIALS OF KYIV PROVINCIAL NEWSPAPERS OF THE LAST QUARTER OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)

The article deals with the systematization of information about the negative types of deviant behavior in the families of the Uman district being one of the largest among the twelve districts

of the Kyiv province in terms of the area size and population density given in Kyiv newspapers: «Zarja», «Kievskoe slovo», «Kievljanin». 16 announcements about the cruel treatment of family members to each other, beatings, violence in families were published in the mentioned newspapers from 1883 to 1912.

The tonality of newspaper publications gave ground to conclude that such manifestations of deviant behavior were parts of everyday life and they were reported as common trivial occurrences. It breaks the stereotypes about the patriarchal nature of families, the religiosity of the population and the adherence to Christian commandments, enlarges the idea of public morality. Taking into consideration the fact that the family is the center of society, family relationships to a certain extent characterize social relations in general. On the basis of systematized information we made the conclusion that the published announcements about deviations in families in the newspaper columns were one of the manifestations of state intervention in personal life and interpersonal relationships. On the other hand, the dissemination of information by newspapers about violence, murders and drunkenness as the cause of illegal acts is aimed at forming public opinion regarding the condemnation of negative types of deviant behavior. In spite of the absence of evaluations concerning the outlined news in publications, the expediency of information dissemination about cruelty and violence may be elucidated by the necessity for drawing attention to such aspects of social existence. The material represented in the article supplements the idea of everyday life, family relationships, levels of well-being and material provision of the rural population. A microhistorical approach made it possible to provide details within the covered theme contributing to the accumulation of empirical material in local history and the history of everyday life.

Key words: *Kyiv provincial press, «Zarja», «Kievskoe slovo», «Kievljanin», Uman district, everyday life.*

Відновлення державної незалежності України та гуманізація науки сприяли становленню людиноцентричної історії, у центрі якої маленькі життєві світи та повсякденне життя пересічних людей. Все більше актуалізуються твердження: «історія стосується людини» [24, р. 104] та «історія повсякдення – це людинознавча історія» [16, с. 18], завдяки чому пришвидшився розвиток нової соціальної історії, яка розглядає звичайну людину як частину суспільства з усіма проявами її діяльності. А відтак, історія повсякдення набуває великої актуальності. Нова соціальна історія визначає своїм завданням вивчення та висвітлення усіх сфер, у тому числі і приватної, родинних відносин людей, що посилює дослідницький інтерес до мікроісторії. Найоптимальніші умови для розвитку мікропідходів знаходяться у площині «нової локальної історії», яка, будучи зорієнтована на засади «нової соціальної історії», тісно пов'язана з історією соціальних груп та ґрунтується на максимальній деталізації. Відтак, обрана для дослідження тема цілком уміщується у рамки актуальних сьогодні напрямів історичної науки.

Родинні відносини у контексті демографії та повсякдення є предметом стійко-

го дослідницького інтересу останніх трьох десятиліть. Сучасна історіографія теми має незаперечні здобутки у дослідженні родинної історії у різних часових проміжках і регіонах. Насильство в родині на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. досліджує В. Маслійчук. У полі його дослідницького інтересу – особливості родинного життя та причини конфліктності у родинях, влада чоловіка над жінкою і дітьми, побиття та вбивство чоловіком дружини, ставлення батьків до своїх дітей, проблема «свекруха-невістка», конфліктність між братами і сестрами, стосунки між дітьми і матір'ю чи вітчимою, родинна солідарність у міжсімейних конфліктах, спроби контролю та подолання родинних конфліктів державою. Дослідження цих питань привело вченого до висновку про зміну й збільшення державного контролю над особистістю. І це стосовно другої половини XVIII ст. [6]. Соціально-демографічний аспект шлюбу і родини православного населення Лівобережної України другої половини XVIII – першої половини XIX ст. досліджує О. Бороденко. Розглядаючи шлюб як стандартну життєву стратегію українського православного населення, вона з'ясовує шлюбні відносини сіль-

ського соціуму, статево-вікові особливості, а також – відхилення від стандартної моделі шлюбу та девіації. Серед девіацій і негативні типи поведінки, зумовлені пияцтвом [2]. Науковці вказують на малодослідженість питань девіантної поведінки в родинях українського соціуму XVIII – першої половини XIX ст. Але соціум українських земель другої половини XIX – початку XX ст. потребує вивчення таких аспектів. Хоча незаперечну цінність становлять дослідження О. Лук'яненка про українську сім'ю кінця XIX–XX ст. в історичній літературі [5] та Р. Чмелик про українську сім'ю другої половини XIX – поч. XX ст. [23], все ж сім'я, родинні стосунки ще потребують дослідницької уваги.

Джерельну базу досліджень із соціальної історії, зазвичай, складають матеріали судових справ та дані демографічної статистики, що зберігаються в архівних фондах. Але застосування мікроісторичного підходу уможливує використання ще й такого джерела, як періодична преса. У ній публікувалась інформація і про результати розгляду судових справ, і кореспонденції з місць про негативні типи девіантної поведінки, що була складовою частиною повсякденності. У рамках мікроісторичного підходу є можливість концентрувати увагу на одному/кількох періодичних виданнях і у вузьких чи ширших географічних межах. Це наближує дослідницький інтерес до людини у її повсякденному житті, в якому мали місце насильство в родині, жорстокість до близьких родичів, убивство найближчих родичів у стані алкогольного сп'яніння тощо. Висвітлення негативних типів девіантної поведінки ламає стереотипні уявлення про моральність, релігійність сільського соціуму, про патріархальність родини і вірність традиціям добродетелі. А це наближає до об'єктивнішого розуміння минулого в усіх його проявах.

Обмеження виявлення девіантної поведінки тільки у родинних стосунках не є випадковим. Поняття родина в широкому розумінні означає групу осіб, пов'язаних між собою походженням від спільного предка, з яких одні є нащадками інших, тобто групу осіб, які становлять династію, рід. У вузькому значенні родина це об'єднання кровних між собою осіб, які проживають під одним дахом

і які звичніше називаються сім'єю, так як включають батька, матір і їхніх дітей. Родина є не лише соціальною групою – вона є важливою історичною категорією, що змінюється з плином часу і набуває різних форм у суспільствах з різним рівнем розвитку. Тобто, у родинних стосунках віддзеркалюються кризові явища суспільства і навпаки, девіації у родині вказують на кризу в соціумі. Негативні типи девіантної поведінки навіть серед родичів є своєрідним маркером суспільного буття.

Метою статті є систематизація та осмислення виявленої в київських губернських газетах останньої чверті XIX – початку XX ст. інформації про негативні типи девіантної поведінки в родинях тільки одного повіту. Вузькі хронологічні та територіальні рамки дослідження сприятимуть глибшому з'ясуванню означеної теми.

У київських губернських газетах «Заря», «Киевское слово», «Киевлянин» з 1883 до 1912 року було розміщено 16 публікацій про девіантну поведінку в родинях, що мешкали в селах Уманського повіту. Газети повідомляли про самогубство юнака через жорстокість до нього батька, про вбивство свекром невістки, вбивство чоловіком своєї дружини з метою уникнення гніву свого батька, вбивство сином та невісткою мачухи, про вбивство сином батька під час поділу майна, вбивство через суперечки і тяжби. Та найбільша кількість вбивств була скоєна у стані алкогольного сп'яніння. Пристрасть до спиртного була причиною, що зумовлювала і самогубства, і вбивства близьких родичів. Тональність газетних публікацій про такі негативні типи девіантної поведінки в родинях дає підстави вважати, що це були не поодинокі випадки, а швидше – звичні явища тодішньої буденності. Адже газети не виражали осуду чи занепокоєння, а просто повідомляли про те чи інше вбивство. Практично всі публікації повідомляли про арешт вбивць.

Зважаючи на те, що названі газети виходили великими накладками, а отже поширювали інформацію на значну територію, то логічним є питання про доцільність поширення відомостей про насилля в родинях та вбивства. Відповіддю може стати твердження про те, що девіації навіть серед найближчих родичів були звичним явищем повсякденно-

сті. Підтвердження цьому дає звернення до українського фольклору, у якому яскраво відображена проблематика сімейної ворожнечі, відносини свекрухи і невістки, сутички дітей з батьками, збиткування над сиротами тощо. Наприклад, збірка балад про родинно-побутові стосунки містить понад 100 сюжетів про сімейні драми [1]. Та й пияцтво, як поширене побутове явище, і поведінка п'яного чоловіка в сім'ї чи родині знайшли своє відображення в українському фольклорі [14, с. 277–278]. Ще однією частиною відповіді на поставлене питання є те, що на інкорпорованих російською імперією українських землях звичаєві традиції були порушені: якщо раніше міжособистісні чи родинні стосунки виносилися на осуд сусідів, громади, то у XIX ст. держава контролювала практично всі сторони життєдіяльності родини і періодична преса стала частиною державної системи. Тобто, наявність у періодичній пресі публікацій про девіантну поведінку в родині свідчить про те, що вона була звичним явищем життя тогочасного соціуму і про факти девіацій повідомляли як про звичайні новини, – це, по перше. І по друге, газетні публікації про негативні типи девіантної поведінки серед родичів є показником втручання держави у справи сімейно-родинні.

Однією з причин девіантної поведінки в родині була проблема влади в сім'ї, похідною від якої є проблема: батьки-діти. Утвердження влади чоловіка часто виявлялося у жорстокому ставленні до дружини і дітей, які були найбільше вразливими і вдавалися до суїциду. Причинами самогубства підлітків часто була строгість їх батьків. Як, наприклад, в селі Вороне Уманського повіту, коли 4 червня 1883 р. свідомо заподіяв собі смерть молодий хлопець. У селі говорили, як батько за щось жорстоко покарав сина, що й стало причиною самогубства. Після покарання батьком, хлопець вдягнув святковий одяг і пішов до річки. Проходячи повз корчму, де юрмилися люди, він зняв шапку, поклонився і сказав: «Прощайте, панове громада» [3, с. 3]. Люди сміялися, сприйнявши це як жарт, так як подібні слова говорили тільки перед довгою відсутністю, наприклад, коли солдат йшов на службу, чи чоловіки йшли на заробітки в далеку дорогу. А хлопець зайшов у

зарослі на березі річки, зняв з себе одяг, напхав у нього соломи і зробив з нього опудало, яке поклав на видному місці. А сам зайшов у воду і втопився. Лише через кілька днів при допомозі сіток виловили тіло потопельника.

Жорстокість в сім'ї мала різні причини і часом джерелом родинної конфліктності було вторгнення у кровоспоріднене середовище нової особи – невістки. Наприклад, на сторінки губернської газети потрапили такі пікантні деталі одного злочину. Літній селянин залицявся до своєї невістки і примушував її до інтимного зв'язку. За відсутності свого сина, він декілька разів намагався звалтувати невістку і та боялася ночувати в хаті. Вона ховалася в клуні чи у хліві і невдовзі поголос про це поширився у селі. Це дуже розізлило свекра і він вирішив відомстити невістці. В черговий раз, коли її чоловіка не було вдома, вона заховалася від свекра в хліві і там заснула. Вночі свекор її задушив і щоб імітувати самогубство, повісив її, а сам заявив сільському начальству, що невістка повісилася. Та в ході допиту він зізнався у скоєнні злочину і пояснив, що «не міг її терпіти» [17, с. 3].

Жорстокість і насилля в сім'ї ставали причиною важких злочинів – навмисних убивств. На шпальти губернської газети «Заря» потрапив детальний опис убивства молодим чоловіком своєї дружини, яке він скоїв через погрози свого батька. Обставини справи були такими: 20-річний Климентій Литвинюк звинувачувався у вбивстві своєї дружини Ганни, тіло якої знайшли 4 січня 1885 р. на полі між м. Торговиця і с. Левківка Уманського повіту. Труп лежав на зораному полі недалеко від дороги і випадкові перехожі його побачили. На тілі жінки були сліди насильницької смерті: біля голови лежали очіпок і палиця, а голова дуже побита; босі ноги зв'язані хусткою, виднілися плями крові, а неподалік лежали три полотняні онучі. Судово-медична експертиза констатувала численні побої, а «тріщини в черепі були настільки глибокі, що при розтині він розлетівся на сім шматків» [21, с. 3]. На допиті чоловік покійної розповів, що за сім тижнів до смерті Анни її батьки – селяни з Торговиці Андрій та Пелагея Дащенко – віддали доньку заміж за селянина з Левківки Климентія Литвинюка. Її свекор Яків Литвинюк був

заможним, але жорстоким і буйним. Батьки Ганни знали про це, та все ж віддали доньку у заможну сім'ю, до того ж зять зі своїм батьком не вимагали посагу. Життя Ганни в сім'ї Литвинюків було нестерпним і вона жалілася своїм батькам.

Невістка Литвинюку не подобалась і щоб не злити батька, Климентій теж не симпатизував молодій дружині. Ночами до Литвинюка приїжджали якісь підозрілі люди і свекор забороняв невістці виходити з хати. Коли та порушувала заборону, то він її бив і щоденно примушував приносити сто відер води, яку потім виливав на землю. Ганну виганяли з хати, коли сімейство Литвинюків обговорювало якісь питання, її не кликали обідати, і чоловік в усьому слухався свого батька. А потім дійшло до того, що свекор почав вимагати від батьків невістки посаг – двох бичків і теличку. У перший день нового року він вигнав молоду пару з хати і наказав синові, щоб вони йшли до батьків Ганни і без посагу не поверталися. Якщо ж бичків і теличку не дадуть, то вимагати 15 рублів, а якщо і того не дадуть, то додому з дружиною – не повертатись.

Батьки Ганни на таку вимогу свата відповіли згодою, але пообіцяли підготувати посаг пізніше. Тобто поверталися Климентій та Ганна ні з чим. Боячись гніву батька, Климентій вирішив убити Ганну. Він намагався інсценувати напад на них чотирьох невідомих: порвав собі кожуха, заховав свої і зняті з мертвої Ганни чоботи. Але під час обшуку у садібі Литвинюків у соломі знайшли заховані чоботи і одну точно таку як на місці убивства полотняну онучу. Відпиратися було безглуздо і Климентій в усьому зізнався: він діяв під впливом батька – страшного деспота, гніву якого боявся найбільше.

Жорстокість у сім'ї іноді не було чим пояснити. Як, наприклад, убивство мачухи син з невісткою пояснювали так: «не злюбили» [20, с. 3]. У селі Кути в одній хаті жили батько – чоловік вже у віці з другою дружиною і син-солдат зі своєю дружиною. Син ворогував з мачухою, ображав її словами та діями. Часто мачуха ходила з синяками на обличчі і усім розповідала про знущання сина. Молода пара сердилася і грозилася помститися. Батько служив у поміщика ку-

харем, рідко бував вдома і не все знав, а до того теж побоювався сина, який і йому погрожував. У неділю, коли батька зазвичай не було вдома, син і невістка почали сваритися з мачухою. Невістка вийшла у двір щоб ніхто не зайшов до хати, а син почав бити мачуху грубим паском, палицею і чим попало. Обезсилена жінка обіймала ноги сина і просила її не калічити, але той ще з більшою люттяю її бив. Коли нещасна жертва перестала стогнати, деспот подумав що вона мертва. Він обгорнув її у простирадло і поволік до темного льоху. Але сусіди побачили, що солдат щось підозріле тягнув і повідомили сільську владу. За кілька хвилин зійшлися люди і застали ще живою понівечену жінку, яка про все розповіла, а вже потім померла.

Про резонансний випадок в містечку Буки, Уманського повіту, коли син вбив свого батька, писала київська губернська газета 1893 року. Йшлося про те, що селянин Георгій Музика не ладив зі своїм сином. Особливо стосунки між батьком і сином зіпсувалися після одруження останнього. Дійшло до того, що батько наполіг аби син з невісткою виселились із його хати. Молоде подружжя винайняло собі хату і дружина почала переносити речі. Син теж збирав свої речі, серед яких була його сокира, а батько зажадав, щоб сокиру залишити йому. Розгорілась сварка, що переросла у бійку. Сусіди свідчили про побачене так: Георгій Музика вибіг з хати, а за ним біг син з сокирою в руках. Догнавши батька, син розрубав сокирою йому голову. Удар був настільки сильним, що частина голови з вухом відлетіла і нещасний упав за мертво. Син хотів укоротити собі віку, але був заарештований [7, с. 3].

Жорстоке вбивство, як негативний тип девіантної поведінки, зумовлювали різні причини, серед яких були і майнові суперечки та тяжби. Так, 14 серпня 1910 р. у селі Свердликове убито селянина Друзь. У скоєному злочині зізнався його шурина, який у суді мав тяжбу, головним і небажаним свідком у якій був Друзь. У день вбивства Друзь із дружиною були в гостях, а коли повернулись додому, то Друзь ліг спати в клуні, а дружина з сестрою – в хаті. Вночі сестра покійного випадково бачила двох чоловіків, які виходили з клуні, але не надала цьому значен-

ня. А вранці Друзя знайшли мертвим. Його шурин Олексій Друзь із товаришем Ковалем кілком і стамескою нанесли рани, що були несумісні з життям [13, с. 4–5].

У одному з липневих номерів «Київського слова» за 1889 р. повідомлялось про такий випадок у селі Вороне Уманського повіту. Одна селянська сім'я мала п'ятьох дітей, але благополучною вона не була. «Чоловік часто напивався до безумства і катував свою дружину» [19, с. 3]. Жінка довго терпіла побої і знущання, але, врешті, вирішила заповідати собі смерть. Вона наїлась дурману, який в народі називався «диво-дерево», і втратила відчуття реальності та контроль над собою. Вона рвала на собі одяг, волосся, билася головою об стіни, бігала голою по вулиці та кидалась на людей. Її чоловік увесь час проводив у корчмі, але дізнавшись про таке горе, протверезів і почав шукати допомоги у лікарів. Лікарі діагностували у жінки білу гарячку і тоді чоловік повіз її до відомого знахаря, який визнав її біснуватою і обіцяв повернути її до нормального життя. За свої послуги він вимагав два рублі, «так як потрібно було, на його думку, багато і довго вичитувати різні молитви, які він сам складає на такі випадки» [19, с. 3]. Селянин грошей не дав: чи то не мав, чи то пожалів, і повіз жінку додому. Тільки на четвертий день до неї почала повертатися свідомість. Щодо оцінки такого випадку, то кореспондент газети повідомляв, що подібні випадки серед селян трапляються рідко: зазвичай жінки, не витримуючи тиранства чоловіків, покидають їх з дітьми, а самі йдуть десь далеко на заробітки. В Хижнянській волості є багато таких роз'єднаних сімейств [19, с. 3].

Окрім повсякденного життя, вбивства траплялися і на урочистостях. Так, 2 листопада 1906 р. на сільському весіллі в Рижавці вбивство сталося «из за пустяков» [11, с. 4]. Розгулявшись і зайве підпивши, парубок Онуфрій Нюх став надмірно шуміти і буянити, а інший хлопець Феодосій Колесник почав його заспокоювати. Ніякі вмовляння на буяна не діяли і тоді Колесник хотів вигнати його з хати. Онуфрій Нюх образився і двічі штрихнув шилом у груди Колесника, від чого той помер.

У березні 1906 р. «Київлянин» писав про сімейну драму в селі Розсішки. Селянин Федот Чепелєвський не ладив зі своєю дру-

жиною Тетяною. Він зловживав спиртним, вдавався до крадіжок і примушував красти свою дружину. Тетяна Чепелєвська відмовлялась красти, не корилась чоловікові, сварилась з ним, втікала до сусідів, коли він був п'яним. А він знаходив її і бив. Черговий раз Тетяна від п'яного чоловіка-тирана втекла в с. Паланку до своєї матері Катерини Шевчукової, де переховувалась декілька днів. У пошуках дружини Чепелєвський п'яним з'явився до тещі, але та заховала доньку в комору. Не знаходячи дружини, зять накинувся на тещу і почав її душити. Втративши від страху самоконтроль, Тетяна з сокирою в руках кинулась на захист матері і розрубала п'яному чоловікові бік. Від вигляду закривавленого чоловіка вона схаменулася, поклала його на віз і повезла до лікарні в Умань, але по дорозі Чепелєвський помер [22, с. 3].

У стані алкогольного оп'яніння вбивства вчиняли і найрідніші люди. У селі Романівка 30 квітня 1907 р. 66-річний батько Юхим Касьянов убив 45-річного сина Пилипа за таких обставин. Обидва були напідпитку, почали сваритися, а потім і битися. П'яний син почав бити батька грубою палицею, а батько схопив ножа і заповдів смерть синові [12, с. 3].

П'янство ставало причиною справжніх розбоїв. В деталях описав п'яний дебош цілої родини з села Бабанка кореспондент «Київлянина» з Уманського повіту. Подію, що сталася в селі на початку травня 1907 р., дописувач губернської газети назвав «непристойною історією, яка характеризує розгнужданість і наглість місцевих сільських буянів, на яких нема ніякої розправи» [8, с. 3]. Усе починалося так: за розпорядженням бабанського сільського старости за буйний дебош були арештовані селяни Вукол та Тимофій Шевчуки. Першого з них посадили в арештантську при волосному правлінні, а другого – при сільській розправі. За годину по тому до сільської розправи з метою звільнення Тимофія Шевчука підійшов його брат Демид. Щоб не допустити свавілля, сільський староста прислав двох сільських десятських, котрі по дорозі до арештантської зустріли обох братів Шевчуків. Тимофія знову арештували і відправили до арештантської камери при волосному правлінні, де сидів його брат Вукол. Братів зачинили у різних приміщеннях під

охороною п'ятьох десятських. П'яні Шевчуки почали бити стіни і двері, а Вукол розбив обігрівальну пічку і почав викидати каміння в коридор через її топку. Невдовзі до арештантської підтягнувся натовп родичів арештованих, серед яких дружина Вукола Шевчука була з ножом. Вартові десятські нічого не могли вдіяти, а родичі через розбите вікно передали Шевчукам пляшку горілки і замашну палицю. Розбивши нею отвір пічки, Вукол Шевчук вийшов з приміщення арештантської і, розламавши замок, звільнив брата Тимофія. А відкрити вхідні двері їм допомагали родичі знадвору. Усі разом вони вчинили розгром у волосній розправі і пішли до хати Тимофія Шевчука святкувати «звільнення». Не соромлячись нікого, вони кричали про те, що з ними ніхто «не справиться і для них ніякі покарання не мають значення» [8, с. 3]. Справа дійшла до того, що за заявою волосного старшини усіх буянів притягнули до кримінальної відповідальності.

А у селі Зеленьків 1908 року трагічно завершилася Масляна, причиною чому теж був алкоголь. Надвечір 22 лютого 1908 р. біля казенної винної лавки зчепилися у бійці молоді селяни Артем Савчук, Петро Гумчак, Петро та Василь Тирси. Обом Тирсам нанесені ножові поранення, від яких Петро помер, а Василя у важкому стані відправили до лікарні містечка Дубова. На наступний день у Зеленьків прибув поліцейський урядник Дзерожинський, який арештував Савчука та Гумчака. Поки поліцейський їх допитував, біля сільської розправи зібрався чималий натовп селян. Роздратовані і гамірливі селяни вимагали видачі арештованих для самосуду. Ніякі умовляння та прохання поліцейського розійтися на селян не діяли і вони зачинили його у сільській розправі. Хтось навіть викрикнув про підпал будівлі, але до цього не дійшло. Лише арештованих виволокли на подвір'я і побили мало не до смерті [9, с. 4].

П'янство було несумісним з сімейними традиціями поваги до старших, взаєморозуміння та сімейної злагоди. Часто жорстокість, як вияв девіантної поведінки, була спричинена у стані алкогольного сп'яніння чи нетерпіння до нього. У селі Мошурів 18 квітня 1909 р. п'яний Гнат Круц, посварився зі своєю мачухою і з тіткою Акулиною

Круц. Тітку намагався навіть побити, але вона втекла і зачинилася у своїй хаті. Тоді Гнат побив їй вікна і почав сваритися з двома сусідками. Очікуючи коли тітка вийде з хати, він сів на перелазі, але невдовзі заснув і звалився на землю. А у той час ображена тітка підійшла до п'яного Гната і ножом штурхнула його в живіт. Від цієї рани він і помер. Тітка виправдовувалась і стверджувала, що поранила племінника під час сварки і бійки. Але були свідки, які спростували її виправдовування [10, с. 4].

На сторінки губернської газети потрапив випадок розплати жінки за знущання п'яного чоловіка. Наприкінці жовтня 1909 р. у селі Доброводи Уманського повіту була заарештована Анна Доценко за вбивство свого чоловіка. Причини трагедії були такими: Онисим і Анна Доценки жили погано. Подружжя було ще молодим, але чоловік часто п'янствував. Коли він повертався додому п'яним, то був дуже буйним і бив дружину Анну. Бували випадки, коли чоловік намагався вбити дружину, а та втікала від озвірілого чоловіка до сусідів. Так тривало довгий час і врешті терпець в Анни урвався. Коли після чергової сварки п'яний чоловік заснув, Анна сокирою його вбила. Селяни їй співчували [4, с. 4].

Жорстокі злочини здійснювали особи найчастіше в стані алкогольного сп'яніння. У листопаді 1912 р. «Києвлянин» писав про жахливий випадок у містечку Буки. Тамтешній селянин А. Зайчук, повернувшись з храмового свята п'яним, взяв рушницю і почав стріляти в купу соломи посеред свого двору. Сестра Зайчука умовляла його припинити цю розвагу так як солома може загорітися. Але ніякі умовляння сестри до п'яної голови не доходили. Зайчук ударив сестру прикладом рушниці, а коли за неї вступився інший брат і назвав шибайголову «п'яним босяком», останній двома пострілами вбив брата. На шум на подвір'ї Зайчуків збіглися сусіди, які і були очевидцями братовбивства. Коли з'явилась поліція, то відразу арештувати Зайчука не змогла, так як він забарикадувався в хаті і усім погрожував пострілом. Тільки через три доби злочинець здався [18, с. 4].

Не поодинокими були випадки, коли безобідні забави молоді через вживання алкоголю завершувались трагічно. У тому ж році

«Киевлянин» писав про випадок в Тальному, де декілька хлопців вирішили покутити. Спочатку було шумно і весело, але коли в головах зашуміло від випитої горілки, почали згадувати давні кривди, залицяння до чужих дівчат, зради і т. д. Декілька хлопців накинулися на Р. Поліщука, який дошкуляв усім найбільше, і почали бити його усім, що потрапляло під руки. Напівживому Поліщуку якимось чином вдалося вирватися з їхніх рук і втекти до річки. Але озвірілі від горілки хлопці догнали його і добили. Бажаючи приховати сліди свого злочину, вони опустили мертве тіло під лід. Та через кілька днів обставини злочину з'ясувалися і злочинців було притягнуто до відповідальності [15, с. 5].

Газети містили інформацію про самогубство сина через жорстокість батька у селі Вороне, про вбивство свекром невістки, про вбивство чоловіком дружини через гнів батька (села Торговиця, Левківка), про вбивство молодим подружжям мачухи у селі Кути, про вбивство сином батька під час сварки про поділ майна (м. Буки), про вбивство через суперечки і тяжбу в селі Свердликове. А найбільше повідомлень було про злочини, скоєні у стані алкогольного сп'яніння. Це спроба самогубства у селі Вороне, вбивство на весіллі в селі Рижавка, вбивство жінкою чоловіка через його пристрасть до спиртного в селі Розсішки, вбивство батька сином, що був напідпитку (с. Романівка), п'яний дебош цілої родини з села Бабанка, бійка підпилої молоді у селі Зеленьків, вбивство тіткою п'яного племінника в селі Мошурів, вбивство жінкою п'яного чоловіка в селі Доброводи, вбивство брата п'яним братом у м. Буки, вбивство у

стані алкогольного сп'яніння в Тальному. Інформація зі шпальт газет про ці трагічні події у житті сільського населення доповнює історію повсякденності тогочасного соціуму.

Таким чином, виявлені у київських губернських газетах «Заря», «Киевское слово», «Киевлянин» публікації про негативні типи девіантної поведінки в родинах тільки одного – Уманського повіту уможливають формулювання кількох висновків. Перший: девіантна поведінка навіть серед найближчих родичів була частиною повсякденності, її коріння було заглиблене у таких соціальних проблемах: влада чоловіка в сім'ї і ствердження цієї влади у різний спосіб, навіть силовий, що часто виражалось у побитті чоловіком-батьком своєї дружини і дітей, аж до доведення їх до самогубства чи скоєння вбивства; поява у родинному середовищі сторонньої особи – невістки/зятя, що теж часто створювало родинну конфліктність, яка мала іноді жорстокий вияв; відносини дорослих дітей з мачухами чи вітчимами, у яких було місце для вияву жорстокості; наявність у побуті п'янства, на ґрунті якого скоювалось чимало злочинів і переступів. Девіації у родинних стосунках свідчили про поширеність їх у соціумі загалом, а висвітлення у пресі сприймалось як повідомлення новин. І ще один висновок: періодична преса була частиною державного впливу на усі сфери життя соціуму, у тому числі і родинні стосунки. Поряд із державними інституціями вона виносила міжособистісні стосунки в сім'ї-родині на широкий загал з метою загального осудження неправомірних дій у доповнення до покарань злочинців у правовому полі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Балади. Родинно-побутові стосунки. К., 1988. 528 с.
2. Бороденко О. Шлюб і родина православного населення Лівобережної України другої половини XVIII – першої половини XIX століть. Соціально-демографічний аспект. Одеса, 2020. 622 с.
3. Внутренний отдел. *Заря*. 1883. 18 июня. С. 3.
4. Корресп. «Киевлянина». *Киевлянин*. 1909 г., 30 октября. С. 4.
5. Лук'яненко О. Дослідження української сім'ї кінця XIX–XX ст. в історичній літературі: *Український історичний збірник*. 2005. Вип. 8. С. 367–377.
6. Маслійчук Володимир. Насильство у родині на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII. *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 7. 2007. С. 243–263.
7. М. Буки, Уманського уезда. *Киевское слово*. 1893. 8 июля. С. 3.
8. С. Бабанка, Уманського уезда. *Киевлянин*. 1907. 8 мая. С. 3.
9. С. Зеленьково, Уманського у. *Киевлянин*. 1908. 5 марта. С. 4.
10. С. Машурово, Уманського у. *Киевлянин*. 1909. 28 апреля. С. 4.
11. С. Рижавка, Уманського уезда. *Киевлянин*. 1906. 11 ноября. С. 4.

12. С. Романовка, Уманского уезда. *Киевлянин*. 1907. 8 мая. С. 3.
13. С. Свердликово, Уманского у. *Киевлянин*. 1910. 21 августа. С. 4–5.
14. Сумцов Н. Ф. Малорусские песни. *Киевская старина*. 1886. Т. XV. № 6. С. 277–278.
15. Тальное, Уманского уезда. *Киевлянин*. 1912. 8 февраля. С. 5.
16. Удод О. Історія повсякденності: питання методології та історіографії. *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940 – середина 1950-х рр.)*. 2010. Т. 2. С. 17–39.
17. Уманский уезд. *Заря*. 1884. 9 декабря. С. 3.
18. Уманский уезд. *Киевлянин*. 1912 г. 17 октября. С. 4.
19. Уманский уезд. *Киевское слово*. 1889. 7 июля. № 716. С. 3.
20. Уманский уезд. *Киевское слово*. 1891. 28 сентября. С. 3.
21. Умань. *Заря*. 1885. 17 января. С. 3.
22. Умань. Киевс. губ. *Киевлянин*. 1906. 8 марта. С. 3.
23. Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я другої половини XIX – початку XX ст. Львів, 1999. 141 с.
24. Brewer J. Microhistory and the Histories of everyday life. *Cultural and Social History*. Munch, 2010. Vol. 7. P. 87–109. DOI: <https://doi.org/10.2752/147800410X477359>

REFERENCES

1. (1988). Balady. Rodynno-pobutovi stosunky [Ballads. Family relations]. K., 528 [in Ukrainian].
2. Borodenko, O. (2020). Shliub i rodyna pravoslavnoho naselennia Livoberezhnoi Ukrainy druhoi polovyny XVIII – pershoi polovyny XIX stolit. Sotsialno-demografichniy aspekt [Marriage and family of the Orthodox population of Left Bank Ukraine in the second half of the 18th – the first half of the 19th centuries. Socio-demographic aspect]. Odesa, 622 [in Ukrainian].
3. (1883). Vnutrennii otdel [Internal department]. *Zarya [Dawn]*, 18 iyunya, 3 [in Russian].
4. (1909). Korresp. «Kievlyanina» [Correspondent «Kiev»]. *Kievlyanin [Kievlyanyin]*, 30 oktyabrya, 4 [in Russian].
5. Lukianenko, O. (2005). Doslidzhennia ukrainskoi simi kintsia XIX – XX st. v istorychnii literaturi [The study of the Ukrainian family of the end of the 19th and 20th centuries in historical literature]: *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk [Ukrainian historical collection]*, 8, 367–377 [in Ukrainian].
6. Masliichuk, Volodymyr. (2007). Nasylystvo u rodyni na Livoberezhnii ta Slobidskii Ukraini u druhoi polovyni XVIII st. [Domestic violence in the Left Bank and Slobid Ukraine in the second half of the 18th century]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii [Society. Almanac of social history]*, 7, 243–263 [in Ukrainian].
7. (1893). M. Buki, Umanskogo uezda [M. Buki, Uman district]. *Kievskoe slovo [Kiev word]*, 8 iyulya, 3 [in Russian].
8. (1907). S. Babanka, Umanskogo uezda [Babanka village, Uman district]. *Kievlyanin [Kievlyanyin]*, 8 maya, 3 [in Russian].
9. (1908). S. Zelenkovo, Umanskogo u. [Zelenkovo village, Uman district]. *Kievlyanin [Kievlyanyin]*, 5 marta, 4 [in Russian].
10. (1909). S. Mashurovo, Umanskogo u. [Mashurovo village, Uman district]. *Kievlyanin [Kievlyanyin]*, 28 aprelya, 4 [in Russian].
11. (1906). S. Rizhavka, Umanskogo uezda [Ryzhavka village, Uman district]. *Kievlyanin [Kievlyanyin]*, 11 noyabrya, 4 [in Russian].
12. (1907). S. Romanovka, Umanskogouezda [Romanovkavillage, Umandistrict]. *Kievlyanin [Kievlyanyin]*, 8 maya, 3 [in Russian].
13. (1910). S. Sverdlikovo, Umanskogo u. [Sverdlikovo village, Uman district]. *Kievlyanin [Kievlyanyin]*, 21 avgusta, 4–5 [in Russian].
14. Sumtsov, N. F. (1886). Malorusskie pesni [Little Russian songs]. *Kievskaya starina [Kievan antiquity]*, XV, 6, 277 – 278 [in Russian].
15. (1912). Talnoe, Umanskogo uezda [Talnoe, Uman district]. *Kievlyanin [Kievlyanyin]*, 8 fevralya, 5 [in Russian].
16. Udod, O. (2010). Istoriia povsiakdennosti: pytannia metodolohii ta istoriohrafii. *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940 – seredyna 1950-kh rr.) [Postwar Ukraine: essays on social history (second half of the 1940s – mid-1950s)]*. 2, 17–39 [in Ukrainian].
17. (1884). Umanskii uезд [Uman district]. *Zarya [Dawn]*, 9 dekabrya, 3 [in Russian].
18. (1912). Umanskii uезд [Uman district]. *Kievlyanin [Kievlyanyin]*, 17 oktyabrya, 4 [in Russian].
19. (1889). Umanskii uезд [Uman district]. *Kievskoe slovo [Kiev word]*, 7 iyulya, 716, 3 [in Russian].

20. (1891). Umanskii uezd [Uman district]. *Kievskoe slovo* [*Kiev word*], 28 sentyabrya, 3 [in Russian].
21. (1885). Uman [Uman]. *Zarya* [*Dawn*], 17 yanvarya, 3 [in Russian].
22. (1906). Uman. Kievs. gub. [Uman. Kyiv province]. *Kievlyanin* [*Kievlyanyn*], 8 marta, 3 [in Russian].
23. Chmelyk, R. (1999). Mala ukrainska selianska simia druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [A small Ukrainian peasant family of the second half of the 19th and early 20th centuries]. Lviv, 141 [in Ukrainian].
24. Brewer, J. (2010). Microhistory and the Histories of everyday life. *Cultural and Social History*, Munch, 7, 87–109. DOI: <https://doi.org/10.2752/147800410X477359> [in English].

До редакції надійшла 13.12.2022.